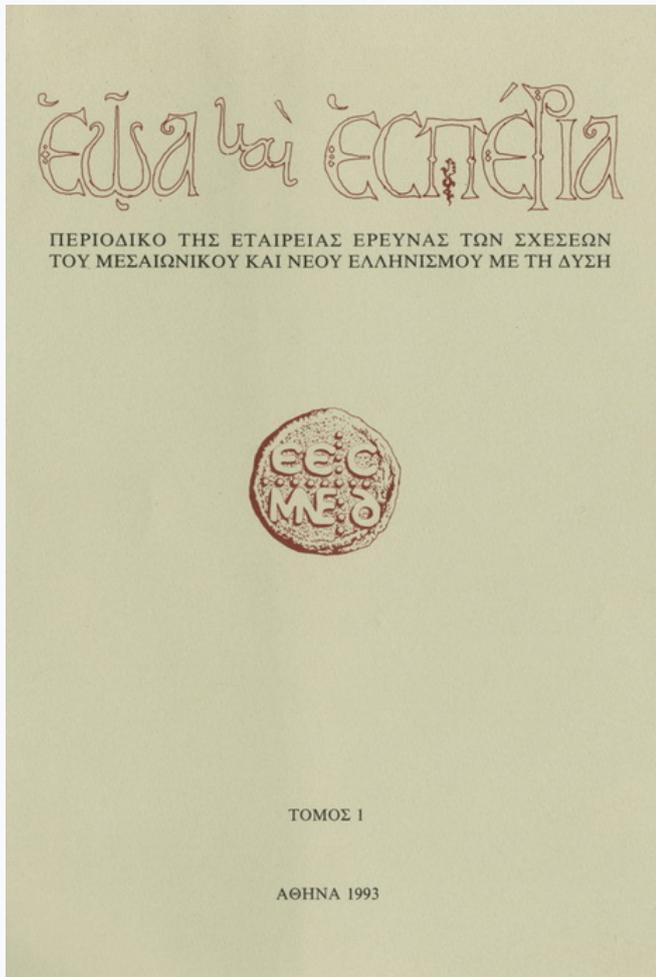

Eoa kai Esperia

Vol 1 (1993)

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ. Η
ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΤΩΝ ΚΕΡΚΥΡΑΙΩΝ
ΠΟΛΙΤΩΝ. ΙΕ'-ΙΣΤ' ΑΙΩΝΕΣ

Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ

doi: [10.12681/eaesperia.25](https://doi.org/10.12681/eaesperia.25)

To cite this article:

ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ Ν. (1993). ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΤΩΝ ΚΕΡΚΥΡΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ. ΙΕ'-ΙΣΤ' ΑΙΩΝΕΣ. *Eoa Kai Esperia*, 1, 133-143. <https://doi.org/10.12681/eaesperia.25>

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ.
Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ
ΤΩΝ ΚΕΡΚΥΡΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ. ΙΕ΄ -ΙΣΤ΄ ΑΙΩΝΕΣ*

Η ιστορία των πόλεων είναι η αρχή της Ιστορίας των ανθρώπων¹. Στην πόλη συναντούνται οι ιδιοκτήτες, ευγενείς και ιππότες για να σχηματίσουν μεικτές ηγεμονικές ομάδες με τους πληβείους (*plebei*), τούς «πεζούς» (*pedites*) και τους «γυμνούς» (*populani*)². Έχουμε έτσι να κάνουμε με δυο εξουσίες απο τις οποίες η μια προέρχεται και οφείλεται στην ιδιοκτησία και η άλλη στις πιέσεις και τις τάσεις που διαμορφώνονται απ' αυτούς που εργάζονται³. Πάντα όμως ωστόσο σχηματίζεται μια κυρίαρχη ομάδα ευγενών και πατρικίων που έχει ένα διπλό χαρακτήρα, αστικό και χωροδεσποτικό, στον οποίο ο φεουδαλικός κόσμος διατηρεί όλη του την αίγλη⁴. Τα δύο στοιχεία, το αστικό και το χωροδεσποτικό συνυπάρχουν εδώ συχνά, στην Ιταλία π.χ. η ιδιότητα του χωροδεσπότη είναι προϋπόθεση για την αστική ιδιότητα⁵. Η κυρίαρχη αυτή ομάδα που θα ονομάζουμε στο εξής Ευγένεια, ενισχύεται και ανανεώνεται στρατολογώντας από άλλες τάξεις, από έποικους και από νεόπλουτους⁶. Τα μέλη

* Το παραπάνω κείμενο διαβάστηκε στη σειρά των ομιλιών της Εταιρείας Έρευνας των Σχέσεων του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού με την Δύση στις 20 Μαρτίου του 1992.

1. C. CATTANEO, *La città considerata come principio ideale delle istorie italiane*, στο *Scritti storici e geografici*, G. Salvemini, E. Sestan (eds), (χ.τ.) 1957, σ. 383. Επίσης, P. HAUNU, *La civilisation de l' Europe classique*, Paris 1966, σ. 313.
2. G. VERGOTTINI, *Il popolo nella costituzione del commune di Modena sino alla Metà del XIII secolo*, Torino 1931, σ. 8. Βλ. επίσης, P. JONES, *Economia e società nell' Italia medievale*, 1980, σ. 39.
3. JONES, ό.π, σ. 123.
4. P. S. LEICHT, *L' omaggio feudale in Italia*, *Rivista di Storia di diritto Italiano* XXV (1953-54) 56-63. Jones, στο ίδιο, 121.
5. G. LUZZATO, *Tramonto e sopravvivenze del feudalismo nei comuni italiani*, *Studi medievali* 3 (1962) 417.
6. I. C. DAVIS, *The decline of the Venetian nobility as a Ruling class*, Baltimore 1962, σ. 5 και επ.

αυτής της ομάδας, οι ευγενείς, εγκαθίστανται στην πόλη και τους αστικούς χώρους εγκαταλείποντας την ύπαιθρο ήδη από το 1200⁷. Αυτή η εγκατάσταση και η ενθάρρυνσή της αποτελεί και την πολιτική πολλών Κοινοτήτων⁸. Η συνεργασία των ομάδων που είναι εγκαταστημένες στους αστικούς χώρους παράγει την περιφρονητική ιδεολογία που αποστρέφεται ό,τι προέρχεται από την ύπαιθρο αποκλείοντάς την ταυτόχρονα από τις διαδικασίες της⁹. Αποκλείει από το σώμα της πόλης ακόμα και χωροδεσπότες που κατοικούν στην ύπαιθρο¹⁰. Υποχρεώνει σε εγκατάσταση στον αστικό χώρο¹¹, ενισχύοντας έτσι και με μια υποχρέωση τις σχέσεις της Κοινότητας με την ύπαιθρο. Φυσικά η εξέλιξη των χωροδεσποτών που εγκαθίστανται σε αστικούς χώρους δεν είναι πάντα η ίδια. Συχνά εγκαταλείπουν τις αστικές ελευθερίες που τους προσφέρει μια εγκατάσταση ανταλλάσσοντάς της με ταξικά πρόνομια που τους οδηγούν στο σχηματισμό ξεχωριστών ομάδων με κλειστό αριθμό μελών¹².

Άλλοτε πάλι εγκαταλείπουν αυτές τις ελευθερίες για να μπου στην υπηρεσία ενός βασιλιά ή ενός δεσπότη¹³. Από την άλλη μεριά η πόλη θεωρεί τη γη και την ύπαιθρο όχι μόνο ως παράγοντα πλούτου αλλά και ως παράγοντα γοήτρου των ιδιοκτητών της¹⁴. Οι κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες θεωρούν τις δραστηριότητές τους συνδεδεμένες μ' εκείνες που έχουν σχέση με την ύπαιθρο. Οι άνθρωποι των πόλεων τώρα, εκτός των ευγενών, αποσπούν ή αναζητούν την απόσπαση προνομίων και δικαιωμάτων σε φεουδαλικά ή και σε ελεύθερα κτήματα. Η ιδιοκτησία ακινήτων στην ύπαιθρο οδηγεί μέχρι και σε διαφορετικό προσδιορισμό του επιπέδου

-
7. L. SIMEONI, Il comune veronese sino ad Ezzelino e il suo primo statuto, *Miscellanea Historiae Venetae*, 1920, σ. 71. Βλ. και G. E. MINGAY, English landed society in the eighteenth century, (χ.τ.) 1963, σ. 9, 30.
 8. SIMEONI, στο ίδιο και Reformationes Comunis Perusii anni MCCLXII, O. Nicolini (ed.), 1969, σ. XXXI-XXXII.
 9. JONES, ό.π., σ. 54, 62.
 10. Στο ίδιο, 52. Και Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Civis fidelis: l' avènement et l' affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles). Frankfurt a. M. 1992, σ. 101 και επ.
 11. JONES, στο ίδιο.
 12. JONES, ό.π., σ. 50.
 13. F. CHALANDON, Histoire de la domination normande en Italie. Paris 1907, II σ. 564. C. CAHEN, Le régime flodal de l' Italie normande. Paris 1940, passim. F. CARACCILOLO, Il regno di Napoli nei secoli XVI e XVII, 1966. (χ.τ.) I, σ. 246 και επ.
 14. H. SOLY, The "Betrayal" of the sixteenth century Bourgeoisie: a Myth! Some considerations of the Behaviour Pattern of the Merchants of Antwerp in the Sixteenth Century. *Acta Historiae Neerlandica* VIII (1975) 31-49.

μιας πόλης¹⁵. Σ' άλλες πόλεις, οι πολίτες (*cives*) και οι αστοί (*burgenses, bourgeois*) είναι απλοί καλλιεργητές και τα αστικά κέντρα πυκνώνονται απ' αυτούς, συχνά μάλιστα την ίδια τη λαϊκή μάζα των πόλεων αποτελούν καλλιεργητές (Bassano, Udine)¹⁶. Έχουμε έτσι πόλεις με ενδιάμεσο χαρακτήρα.

Παρά την αντινομία που υπάρχει μεταξύ πόλεως και υπαίθρου, ο αστός δεν περιφρονεί την ακίνητη περιουσία στην ύπαιθρο και το «σπίτι στην εξοχή» παραμένει μια φιλοδοξία. Το ακίνητο στην ύπαιθρο είναι η βάση της αστικής περιουσίας σε τέτοιο βαθμό που στις πηγές που αφορούν στην ιστορία των πόλεων ο πολίτης (*civis*) εμφανίζεται ως ιδιοκτήτης ακινήτων ενώ στις πηγές που αφορούν την ιστορία της υπαίθρου ο ιδιοκτήτης γης εμφανίζεται ως πολίτης¹⁷. Η βάση, η οικονομική βάση της ομάδας των πολιτών είναι το ακίνητο ακόμα και όταν η ομάδα ασκεί και άλλες οικονομικές δραστηριότητες. Η γη είναι εκείνη που της δίδει τη δυνατότητα να επενδύσει σε εμπόρια¹⁸.

Η πόλη κατοικείται από ευγενείς και αστούς ιδιοκτήτες αλλά αποτελεί ταυτόχρονα και χώρο υποδοχής άλλων ομάδων. Ο πολίτης δεν είναι ένας αστός με τή στενή έννοια της λέξης *burgensis*, λέξη που στα ιταλικά δεν είναι άλλωστε συνώνυμη της λέξεως *cittadino*. Σημαίνει το μέλος μιας élite ενώ ο όρος *burgensis* αρμόζει πιο πολύ σ' αυτούς που κατοικούν στα προάστεια ή αφορά σ' ορισμένα στρώματα του αστικού πληθυσμού, συχνά τα χαμηλότερα¹⁹. Η élite των πολιτών διακρίνεται κυρίως από τον τρόπο ζωής της (*vivere civile*), τρόπος ζωής που αποτελεί ταυτόχρονα και μια πολιτική βάση αντιφεουδαρχική και αντιμοναρχική²⁰. Η élite των ιδιοκτητών, ευγενείς ή μικροϊδιοκτήτες (*minores*) κατοικούν στη πόλη και

15. R. L. REYNOLDS, In search of a business class in thirteenth century Genoa. *Journal of Economic History, supplement* (1945) 18-19.

16. I. PERI, Città e campagne in Sicilia, *Atti Ac. Sc. e Lett. di Palermo* I, parte II, (1952-1953) 64-65. JONES, ό.π., σ. 76. G. FASOLI, Un comune veneto del Duecento: Bassano, *Archivio Veneto* (1934) 19.

17. JONES, ό.π., σ. 38. Επίσης, V. FAINELLI, Intorno alle origini dei comuni rurali veronesi, *Nuovo Archivio Veneto* (1913) 407. P. BREZZI, Politica ed attività economica nel comune di Chieri al principio del 1300, VI, *Bolletino storico - bibliografico subalpino* (1938-1939) 334.

18. F. FIUMI, Stato di popolazione e distribuzione della ricchezza, Prato secondo il catasto del 1428-1424, *Archivio storico italiano* CXVIII (1965) 296 και επ.

19. JONES, ό.π., σ. 8, 48.

20. G. FASOLI, La coscienza civica nelle "laudes civitatum", La coscienza cittadina nei comuni del Duecento, Centro di Studi sulla spiritualità medievale, Convegni 1970, Todi 1972, σ. 13 κ.ε.

διακρίνονται από την αστική τους συνείδηση²¹. Μειώνουν εξάλλου τη ζώνη που τους χωρίζει από τους φεουδάρχες αφού μάλιστα προκύπτουν νέες ιεραρχίες, αστικές που βέβαια δεν αποκλείουν το γόητρο της ευγένειας²². Και η Ευγένεια άλλωστε, ας μη το ξεχνάμε δεν είναι ομοιογενής ούτε θεμελιώνεται μόνο στις φεουδαλικές αξίες. Η Ευγένεια δεν είναι μία αλλά πολλές που διαφέρουν στο ύφος και στις συνήθειες αλλά συγχέονται κάτω από ένα κοινό όνομα²³. Ανάμεσά της ξεχώρισε ιδιαιτέρως μια, η φεουδαλική και αυτή είναι που προσδιόρισε και το γόητρο των άλλων.

Αλλά δεν είναι η αντινομία μεταξύ διαφορετικών τύπων της Ευγένειας ούτε αυτή μεταξύ των αστικών élites που αποτελούν τη βασική κοινωνική αντίθεση. Υπάρχει μια άλλη πιο ουσιαστική αντινομία. Είναι αυτή που αναστάτωσε τη Κέρκυρα το ΙΣΤ΄ αιώνα αλλά και άλλες πολλές πόλεις πριν απ' αυτή. Η αντινομία αυτή έγκειται στη διαφορά μεταξύ εκείνων που ασκούν χειρωνακτικές εργασίες και εκείνων που δεν χρειάζονται να τις ασκήσουν για την επιβίωσή τους. Οι χαρακτηριστικές αστικές ενασχολήσεις (χειρωνακτικές) θα υποβαθμισθούν έτσι σε δευτερεύουσες ασχολίες²⁴. Αυτή η περιφρόνηση θα ενισχυθεί κυρίως σ' εκείνες τις περιοχές που εξαιτίας μιας ξένης κατοχής προχώρησαν σε μια ενίσχυση της φεουδαλικής αριστοκρατίας που παίρνει τη γη και διατηρεί τη περιφρόνησή της για το εμπόριο και τις μηχανικές τέχνες²⁵. Η πόλη περιφρονεί ταυτόχρονα, όπως είπαμε και την ύπαιθρο τόσο που υποχρεώνει τα μέλη της να εγκαθίστανται στην πόλη αν ήθελαν να διατηρήσουν τη θέση τους, την νομοκατεστημένη θέση τους. Αν έτσι οι πόλεις οροθετούνται προς την ύπαιθρο για να οροθετηθούν και προς τους ξένους, ανατρέχουν στις διαδικασίες της ιθαγένειας. Ψηφίζονται και ισχύουν νόμοι όπως εκείνοι που αφορούν στην εξωτερική ιθαγένεια (*cittadinanza esterna*) που αποδίδεται στα μέλη των πόλεων που κατοικούν μακριά από τη πόλη της καταγωγής

21. FASOLI, στο ίδιο, JONES, ό.π., σ. 4.

22. G. DE VALOUS, *Le patriciat lyonnais aux XIIIe et XIVe siècles*, (χ.τ.) 1973.

23. P. CONTAMINE (ed.), *La noblesse au Moyen Age, XI - XIVe siècles. Essais à la memoire de R. Boutruche*, Paris 1976, σ. 50-51. G. VAN UYTEN, *What is new socially and economically in the sixteenth - century Netherlands. Acta Historiae Neerlandica VII* (1974) 40.

24. G. GALASSO, *Potere e istituzioni in Italia dalla caduta dell' impero romano ad oggi*, Torino 1974, σ. 49.

25. R. CAGGESE, *Roberto d' Angiò e i suoi tempi*, 1921. N. FARAGLIA, *Il comune nell' Italia meridionale*, 1929. F. CARABELESE, *Il comune pugliese durante la monarchia normanna-sveva*, 1934. I. PERI, ό.π., σ. 35 κ.ε. L. GENUADI, *Il Comune nel medioevo in Sicilia*, 1921.

τους²⁶. Πώς να ορίσουμε λοιπόν ένα πολίτη; Ως έναν άνθρωπο που δεν εργάζεται χειρωνακτικά (δάνειο από την ιδεολογία της Ευγένειας), που δεν κατοικεί στην ύπαιθρο (δάνειο από την αστική ιδεολογία). Ζει στην πόλη και είναι ιδιοκτήτης με διάφορους τρόπους. Συμμετέχει στην Κοινοτική διοίκηση. Αλλά ας έχουμε πάντα στο νου πως μέσα σε μια πολιτεία δεν ήταν όλοι το ίδιο πλούσιοι ούτε είχαν το ίδιο γόητρο.

ΤΟ ΚΕΡΚΥΡΑΪΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Εκτός από τα κείμενα των συνθηκών προσχώρησης της Κέρκυρας στη σφαίρα της πιστότητας και υποτέλειας προς το Κοινό των Βενετών τα παλαιότερα κείμενα που αφορούν στην είσοδο στο Μεγάλο Συμβούλιο της πόλης είναι τα κείμενα των πρεσβειών του 1440 και του 1443. Απ' αυτά τα κείμενα²⁷ απορρέει και η σύνθεση ενός νέου οργάνου του Συμβουλίου των 60-70 *gentilhuomeni e populani*. Αλλά όπως εκεί αναφέρεται, στο Μεγάλο Συμβούλιο αναμιγνύονται Αλβανοί και ταραχοποιά στοιχεία ή ξένοι (Κεφαλονίτες) με αποτέλεσμα μια ανεπιθύμητη κατάσταση με υποψηφιότητες ακατάλληλων κοινωνικά ατόμων και άλλες ανωμαλίες²⁸. Ζητείται λοιπόν από τον Βάιλο η επιλογή 60 με 70 από τους άριστους και πλουσιότερους πολίτες για τη συγκρότηση ενός μικρότερου και αποτελεσματικότερου οργάνου που θα ήλεγχε το Μεγάλο Συμβούλιο ως προς τη σύνθεσή του και θα διαχειριζόταν τρέχοντα θέματα της Κοινότητας. Αυτοί οι «άριστοι και πλουσιότεροι» ήταν, το ξέρουμε, οι περισσότεροι ευγενείς²⁹. Η Βενετία αποδέχεται το αίτημα αλλά έτσι όπως είναι διατυπωμένο στο κείμενο καταλαβαίνουμε πως η λέξη *cives* (πολίτες) δεν σημαίνει μόνο τους ευγενείς, όπως θάχαμε τη τάση να μεταφράσουμε, αλλά πως διαχωρίζει σαφώς μεταξύ *gentilhuomeni* και *populani* όπως και μεταξύ Κερκυραίων και ξένων. Οι έννοιες «Κερκυραίος» και «Κερκυραίος πολίτης» διασαφηνίζονται από το δεύτερο κεφάλαιο της πρεσβείας του 1440 σε

26. D. BIZZARI, Ricerche sul diritto di cittadinanza nella costituzione comunale, *Studi di Storia di diritto italiano*, Torino 1937, σ. 61-158. Πρώτη δημοσίευση *Studi senesi*, XXXII (1916) σ. 30 κ.ε., 40 κ.ε. ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Παρατηρήσεις στον θεσμό της Βενετικής υπηκοότητας: προστατευόμενοι τής Βενετίας στον λατινοκρατούμενο ελληνικό χώρο (13-14ος αι.), *Σύμμεικτα* (1981) 1-16.

27. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, ό.π., σ. 15, και ΓΑΚ - Αρχαία Νομού Κερκύρας, στο εξής ΓΑΚ-ΑΝΚ, Ενετοκρατία, 103, 9, φ. 15^ν. Βλ. επίσης, Per l' ordine de civili della città di Corfù contro l' ordine nobile della sudetta città, [χ.τ.] [χ.χ.], σ. 39-41, στο εξής Per l' ordine de civili...

28. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, ό.π., σ. 96.

29. ΓΑΚ - ΑΝΚ, Ενετοκρατία, 5, δέση XV, φ. 13^ν.

σχέση με τους μη Κερκυραίους που εγκαθίστανται στην Κέρκυρα χωρίς να παίρνουν μέρος στις αγγαρείες που οφείλονται στην πόλη και δεν έχουν ζήσει τουλάχιστο 10 χρόνια σ' αυτή ή δεν έχουν παντρευτεί Κερκυραία³⁰. Οι όροι για την ένταξη στην Κερκυραϊκή ιθαγένεια που θα αποδεχθεί και η Βενετική Διοίκηση θα είναι πέντε τουλάχιστο χρόνια διαμονής στη Κέρκυρα, συμμετοχή στις αγγαρείες ή γάμος με μια Κερκυραία.

Οι όροι αυτοί μας επιτρέπουν να εξαγάγουμε ότι η έννοια *cives* δεν είναι συνώνυμη με την έννοια «ευγενείς» πολύ περισσότερο μάλιστα που οι ευγενείς δεν υπόκειντο σε τέτοιες υποχρεώσεις όπως οι αγγαρείες. Εξάγεται επίσης ότι πολίτες μπορεί να θεωρηθούν και άνθρωποι από άλλες περιοχές αν αυτές περιλαμβάνονται στη κατηγορία της υποτέλειας της Βενετίας.

Οι όροι *nobili*, *gentilhuomeni* και *populani* είναι εκείνοι που κυρίως χρησιμοποιούνται σ' αυτά τα κείμενα του 1440-1443, όταν αυτά θέλουν να είναι σαφή ως προς τις κοινωνικές τάξεις ή ομάδες που περιγράφουν. Ξεχωρίζουν έτσι ανάμεσα σε *gentilhuomeni della terra* (ιδιοκτήτες ευγενείς που κατοικούν στην πόλη), σε *borgesi* (ιδιοκτήτες, κάτοικοι της πόλης, μη ευγενείς), *padroni* (καπετάνιοι ιδιοκτήτες σκάφους), *notari* (1443)³¹. Όλοι οι παραπάνω περιέχονται στον όρο *cittadini* που ως *uttile e migliori* συμμετέχουν στα Συμβούλια και εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους ως πιστοί υπήκοοι της Γαληνοτάτης. Από τις διατυπώσεις και τους όρους της πρεσβείας του 1443, οι οποίες ξεχωρίζουν ανάμεσα στις κατηγορίες που αναφέραμε παραπάνω εκφάνεται ότι απαραίτητος όρος για τη συνθήκη ενός πολίτη είναι η κατοικία του στη πόλη, όρος που θυμίζει ένα παλαιότερο σε ισχύ στη Κέρκυρα και που είχε εκφρασθεί με την αντινομία Καστρινών και εξωκαστρινών³². Από το περιεχόμενο του αιτήματος του 1443 είναι επίσης σαφές πως ήδη απ' αυτή τη περίοδο έχει σχηματισθεί μια ομάδα πολιτών με συνείδηση της ιδιαιτερότητάς της που εμφανίζει τη τάση απόρριψης νέων μελών. Ωστόσο νέα μέλη μπορούν να ενταχθούν εφόσον εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις αγγαρείας ή προηγούμενης εγκατάστασης διάρκειας τουλάχιστον πέντε ετών. Τέλος η Βενετία ως προστάτιδα δύναμη διατηρεί το δικαίωμα ένταξης στην ομάδα των πολιτών για προστατευόμενους υπηκόους της. Τα κείμενα που έχουμε στη διάθεσή μας μας επιτρέ-

30. ΓΑΚ - ANK, Ενετοκρατία, 103, 9, φ. 15^ς.

31. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, ό.π., σ. 97.

32. Ό.π., και FR. THIRIET, *La Romanie vénitienne au Moyen âge: le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien*, Paris 1959, σ. 396.

που να αναλύσουμε τη σύνθεσή της³³. Ένα μέρος των μελών της είναι ορισμένες οικογένειες ευγενών με μεγάλο γόητρο ανάμεσα στους άλλους και οι οποίες είναι συνδεδεμένες με την ιστορία των φέουδων του νησιού. Τα μέλη τους φέρουν το τίτλο *barones* τίτλος που συναντάται από τα κείμενα της προσάρτησης του 1386-1387. Έχοντας υπόψη τη κερκυραϊκή προσωπογραφία ξέρουμε ότι οι άνδρες αυτοί είναι και *milites*, ιππότες δηλαδή, ιδιοκτήτες γης και ισχυροί³⁴. Τα κείμενα μας δείχνουν ότι αυτοί οι άνδρες συνυπάρχουν στα Συμβούλια με πολίτες - τα κείμενα της προσχώρησης τους ονομάζουν *alii* - επίσης ιδιοκτήτες αλλά και αφιερωμένους σε μια άλλη δραστηριότητα, εμπορική ή χειρωνακτική. Αυτοί αποκαλούνται και *populani*³⁵. Όλοι ας το σημειώσουμε συμμετέχουν στην Κοινοτική διοίκηση αλλά και σ' εκείνη των Βενετικών αρχών. Η Βενετία δεν φαίνεται να ευνοεί την μία ομάδα περισσότερο από την άλλη. Οι πολίτες (*cives, cittadini*) δεν είναι μια ομάδα αντίθετη με τους *populani* ούτε υπάρχει αντίθεση μεταξύ των *gentilhuomeni* και των *populani* στο εσωτερικό της ομάδας. Ο πολίτης ζει με τρόπο αξιοσέβαστο και τακτικό αντίθετα μ' αυτούς που τα κείμενα ονομάζουν *dissolute persone*. Οι ευγενείς εκτός από το τίτλο του πολίτη διατηρούν κι εκείνο του ιππότη, *eques, miles* ή, αντίθετα μ' άλλα μέλη του σώματος των πολιτών τον τίτλο *nobile*. Από τα μέλη αυτών των κατηγοριών σχηματίζεται ο κύκλος, που θα τείνει να είναι όλο και πιο κλειστός, του Μεγάλου Συμβουλίου της πόλης. Κατηγορίες αρχικά διαφορετικής και γεωγραφικής προέλευσης. Όλες δεν μπήκαν στο Συμβούλιο την ίδια εποχή αλλά υπακούουν ωστόσο στην ίδια λειτουργία: τη διεκπεραίωση των λειτουργιών που επιβάλλει το καθεστώς πιστότητας και αφιέρωσης που τους συνδέει με την Βενετία³⁶. Τους ενώνει μια κοινή ιδέα, η ιδέα ότι όλοι προορίζονται για τα καθήκοντα γόητρου: υπηρεσία του προστάτη και κοινωνική ζωή που απολαμβάνει τιμές. Και η ιθαγένεια, η συμμετοχή στο Συμβούλιο της πόλης είναι η ύψιστη τιμή³⁷. Στο εσωτερικό αυτής της συνθήκης αναγνωρίζονται άλλες διακρίσεις όπως εκείνη του *dottore* ή του ευγενή³⁸. Αλλά οι διακρίσεις αυτές είναι σχεδόν δευτερεύουσες κι έχουν ως προϋπόθεση αυτή της

33. KARAPIDAKIS, ό.π., σ. 96. Per l' ordine de civili..., σ. 17-18.

34. D. JACOBY, La féodalité en Grèce médiévale: "Les assises de Romanie" Hague, Mouton 1971, σ. 255 κ.ε. KARAPIDAKIS, ό.π., σ. 99.

35. Ό.π.

36. KARAPIDAKIS, ό.π., σ. 47. "Le données: maitre et fidele", σ. 193 "La cité bénéficiaire de ses offices".

37. KARAPIDAKIS, ό.π., σ. 128.

38. Ό.π., σ 207 κ.ε. "Distinctions et hiérarchies" και σ. 118.

ιθαγένειας. Η είσοδος στο Συμβούλιο την προϋποθέτει όπως προϋποθέτει τον αξιοπρεπή τρόπο ζωής, αυτόν που δεν συνεπάγεται χειρωνακτική εργασία ανεξαρτήτως αν ο υποψήφιος είναι *Misser, Kavaliere, specialis dominus* ή *maistro* (ο τελευταίος όρος αφορά στους φαρμακοποιούς, τους κουρείς, τους συμβολαιογράφους, τους ράφτες, τους χρυσοχόους, τους σανδαλοποιούς, και επαγγέλματα δηλαδή που είναι αυτά καθαυτά χειρωνακτικά). Το 1524 τα περισσότερα μέλη του Συμβουλίου έχουν τον τίτλο του *signore*, ενώ οι πρακτικογράφοι των συνελεύσεων ξεχωρίζουν *signore, misser* και *maistro*³⁹. Το 1443, οι *cives* διακρίνονται σε *speciales dominos* και *signori*. Το 1490, στους 401 υποψηφίους για το Συμβούλιο της πόλης έχουμε 28 *misser*, 14 *maistro* (2 ράφτες, 1 φαρμακοποιό, ένα γιατρό, ένα σανδαλοποιό). Η πλειοψηφία των υποψηφίων είναι *signori*⁴⁰. Το 1497, σε 129 υποψηφίους έχουμε μόνο 8 *misser*, 9 *maistri* ενώ η πλειοψηφία είναι *signori*. Το 1503, έχουμε 13 *misser*, 9 *maistri* και την πλειοψηφία σε *signori*. Το 1506 μόνο δύο ονόματα καταχωρούνται με τίτλο ευγενείας, *eques* (ιπότης) κι ένα με τον συγκεκριμένο τεχνικό τίτλο του *baronus* (προνοιάριος)⁴². Αυτές οι διακρίσεις παραμένουν το 1507 όπως παραμένει και η διάκριση του *maistro*⁴³. Το 1519 ο τίτλος *Dominus* αντικαθιστά το *signore* ενώ παραμένει η διάκριση *eques* που φέρουν μόνο δύο μέλη και η διάκριση *maistro* που φέρει μόνο ένας, ο Κοσμάς Έπαρχος ο χειρουργός⁴⁴. Το 1548 γενικεύεται ο όρος *misser* κι εγκαταλείπεται εκείνος του *signore* ενώ εισάγεται ο τίτλος του *eccelente* για τους γιατρούς⁴⁵. Το 1566 εγκαταλείπονται όλοι οι άλλοι τίτλοι για να εισαχθεί εκείνος του *signore*. Ωστόσο εμφανίζεται κι ένας νέος τίτλος που θα είναι συμπληρωματικός και θα δίνει ορισμένα δικαιώματα πρωτοκαθεδρίας, ο τίτλος του *Kavaliere*. Σ' αυτόν θα προστεθεί αργότερα και πάντα με την ίδια συμπληρωματική αξία ο όρος του *conte*⁴⁶.

Έχουμε λοιπόν, μιλώντας για πολίτες, εκείνους που ζουν αξιοπρεπώς και αστικά και καλούνται να πάρουν μέρος μετά τη διαδικασία της εκλογής για τους 150, στις υποθέσεις της πόλης. Ξέρουμε από τους αυστηρούς

39 'Ο.π., σ 118 κ.ε., ΓΑΚ - ANK, Ενετοκρατία 5, XV, φ. 300^{r-v}, 301^r.

40. ΓΑΚ - ANK. Ενετοκρατία, 5, XV, φ. 276^{r-v}, 277^{r-v}, 278^{r-v}, 279^{r-v}, 280^{r-v}, 281^{r-v}, 282^{r-v}, 283^{r-v}, 284^{r-v}.

41. 'Ο.π., φ. 285^{r-v}.

42. 'Ο.π., φ. 287^r.

43. Στο ίδιο.

44. 'Ο.π., φ. 303^r.

45. 'Ο.π., φ. 310^r, 312^r.

46. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, ό.π., σ. 215, 219.

νόμους που διέπουν το δικαίωμα εκλογής στους 150 ότι οι υποψήφιοι σ' αυτό το συμβούλιο πολίτες, περιορίστηκαν δραστικά από το 1565 έως το 1615⁴⁷. Ξέρουμε επίσης πως όσο πιο παλιά ήταν στο συμβούλιο μια οικογένεια στα τέλη του ΙΣΤ' αι. τόσο τα μέλη της ήταν πρόθυμα να περιορίσουν τις συμμετοχές άλλων στους 150⁴⁸. Από τις 150 οικογένειες των οποίων τα ονόματα συναντώνται στις διάφορες καταχωρίσεις των Συμβουλίων μεταξύ 1600 και 1615, 42 προέρχονται από τις πιο παλιές, από εκείνες δηλαδή που έχουν πάνω από ένα αιώνα παρουσίας στα συμβούλια. Ενώ 59 οικογένειες έχουν ενταχθεί στο συμβούλιο μετά το 1549 και 30 μεταξύ του 1500 και 1524⁴⁹. Ας παρατηρηθεί ωστόσο ότι παρά τον μεγάλο αριθμό των παλαιών οικογενειών (προ του 1500 έως το 1524) δεν ολοκληρώνεται το «κλείσιμο» του συμβουλίου και ότι αντιθέτως έχουμε θεαματικές εισροές νέων μελών μετά το 1546 και μετά το 1560. Η μελέτη αυτών των ρυθμών στρατολόγησης νέων πολιτών μας κάνει να πιστεύουμε πως η κατηγορία του πολίτη, ως συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία δεν συγκεκριμενοποιήθηκε παρά μετά από έντονες συγκρούσεις μεταξύ των οικογενειών μελών του συμβουλίου και των οικογενειών που ενώ είχαν ή θεωρούσαν ότι είχαν τα προσόντα εμποδιζόταν από το να συμμετέχουν. Τα κείμενα που μεταξύ του 1440 και του 1482 ξεχωρίζουν μεταξύ αξιοτίμων και αθλίων έχουν πίσω τους τις οικογένειες που είναι ήδη παλιές στο νησί και συχνά ενισχυμένες μ' ένα τίτλο, όπως οι Altavilla, οι Petretin, οι Richi, οι Digotti, οι Fiomacho, οι Cavassila⁵⁰. Αλλά ας υπενθυμίσουμε ότι αυτή την περίοδο γίνεται ακόμα η εκλογή από το συμβούλιο ενός *judicis popularis* κι ενός *judicis di nobili*⁵¹. Με την σταθερή παρουσία αυτών των οικογενειών και τον συστηματικό έλεγχο των συμμετοχών νέων σχηματίζεται ανεπαίσθητα η ολιγαρχία που θα επιτύχει μετά το 1565 το ολοκληρωτικό κλείσιμο του συμβουλίου: 190 ονόματα οικογενειών δεν συναντούνται άλλο στις υποψηφιότητες μετά το 1503, 30 μετά το 1504, 40 μετά το 1524. Μόνο 2 νέες οικογένειες μπαίνουν στο συμβούλιο των 150 το 1540, 13 το 1546, 7 το 1548, 16 το 1549, 8 το 1550.

Η τάση για το οριστικό κλείσιμο του συμβουλίου δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα. Μεταξύ 1550 και 1560, 69 οικογένειες θα χαθούν από τις καταχω-

47. Ν. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, Η κερκυραϊκή ευγένεια των αρχών του ιζ' αιώνα. *Τα Ιστορικά*, 3 (1985) 95-125.

48. Ό.π., σ. 114.

49. Ό.π., σ. 111.

50. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, ό.π., σ. 96.

51. Ό.π., σ. 120.

ρίσεις του συμβουλίου και θα εμφανισθούν 108 νέες⁵². Στην δεκαετία του 1560-1570 παρουσιάζεται μια ισορροπία μεταξύ παρουσίας και απουσίας νέων οικογενειών από τις συμμετοχές ενώ μετά το 1570 αρχίζει η συστηματική μείωση: 47 οικογένειες εξαφανίζονται και μόνο 17 έρχονται να τις αντικαταστήσουν⁵³. Το οριστικό κλείσιμο θα επιχειρηθεί μετά το 1580 και έως το 1615 που είναι και περίοδος μεγάλων σε διάρκεια δικών από την μεριά των οικογενειών που βλέπουν το δικαίωμα συμμετοχής τους να περιορίζεται⁵⁴. Το οριστικό δε κλείσιμο του συμβουλίου θα επιτευχθεί μόνο όταν τεθεί ως απαράβατος όρος για την συμμετοχή μιας οικογένειας στο συμβούλιο και η συμμετοχή των προγόνων της⁵⁵. Η ομάδα που επικρατεί τελικά αποκλείοντας άλλες με ίδια συχνά κοινωνικά και οικονομικά προσόντα θα αναγνωρίζει εφεξής την ταυτότητά της κάτω από τον όρο «κερκυραϊκή ευγένεια» (*nobeltà di Corfù*) που εμφανίζεται δειλά και σε μια εξαιρετικά χαμηλή συχνότητα γύρω στα 1580 υποκαθιστώντας τον όρο *cittadinanza*. Ωστόσο η νομική ακρίβεια και πληρότητα αυτού του τελευταίου είναι αρκετά ισχυρή ώστε να εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ως ο επίσημος τίτλος των μελών του συμβουλίου έως και το τέλος του καθεστώτος πιστότητας και υποτέλειας. Είναι μάλιστα και ισχυρότερος, από κάθε άλλο τίτλο, αξιώματος ή φεουδαλικής προσόδου, όπως απαντούν το 1674, με κάποια βία οι Σύνδικοι της πόλεως στον Ανδρέα Μάρμορα, τον ιστορικό, όταν τόλμησε να υποστηρίξει πως οι πρόγονοί του συμμετείχαν στο συμβούλιο με τίτλο του ευγενή και όχι ως απλοί πολίτες⁵⁶.

Την ολιγαρχία του συμβουλίου της πόλης απαρτίζουν άρα οικογένειες με διαφορετική κοινωνική και συχνά γεωγραφική καταγωγή που συγκρότησαν μια ομοιογενή ομάδα βαθμηδόν, περιορίζοντας και αποκλείοντας άλλες ομάδες. Η ολιγαρχία που διαμορφώθηκε συνδυάζει τα δυο χαρακτηριστικά, το χωροδεσποτικό και το αστικό, αφού οι χωροδεσπότες εγκαθίστανται ή υποχρεώνονται να εγκατασταθούν στην πόλη ενώ η πόλη θεωρεί κάθε δραστηριότητά της συνδεδεμένη με την εκμετάλλευσή της της υπαίθρου.

52. Ό.π., σ. 129, σημ. 120.

53. Στο ίδιο.

54. Ό.π., σ. 100 κ.ε.

55. Ό.π., σ. 121.

56. ΓΑΚ - ANK, Ενετοκρατία, 19, 13. φ. 6^{r-v}.

*RÉSUMÉ*SUR L' HISTOIRE DES VILLES: LA FORMATION DU GROUPE DES CITOYENS À CORFOU (XVe-XVIe SIÈCLES)

Les villes de la fin du Moyen Âge sont loin d' être fermées envers l' élément féodal et dans l' autre sens l' élément citadin est loin du mépris de la richesse foncière. Les deux éléments coexistent dans le cadre urbain et ont tendance à créer des oligarchies de patriciens. Du fait il en résulte une certaine hésitation dans les termes utilisés par les contemporains lorsqu' il s' agissait de décrire telle ou telle catégorie sociale.

Non retrouvons analogie de ces phénomènes dans l' espace urbain de Corfou, où l' on décèle, loin de la cristallisation que se représentait jusqu' à ce jour l' historiographie, une véritable mutation sociale horizontale causé par la coexistence dans cet espace de différents éléments sociaux. Coexistence qui est à la base de la création d' une nouvelle noblesse locale, connue sous le nom de noblesse de Corfou et caractérisée du fait qu' elle finit par prendre une physionomie oligarchique et fermée.

N. KARAPIDAKIS